



# ЗАБАВНИК

ГОДИНА I.

КРФ, 15 ЈУЛА, 1917 ГОДИНЕ.

БРОЈ 3.

## НОВИ СТЕГОВИ

Полако, стари се социални стегови свијају у своје »футроле« и носе у социалне музеје.... Нови и лепши, долазе... Ти су стегови виши и бољи, јер су доцније дошли, а све што доцније долази, самим тим што доцније долази, носи у себи све оно добро и лепо што је било и у староме.

Стари стегови су стари. Они су били у многим борбама и на многим ветрометинама, и они су, поустали, пали, или им добре стегоноше падоше.

Долазе нам нови стегови и нове стегоноше, Јер, и младима треба живети. Они хоће да зидају себи зграду, зграду за себе, јер су се и сувише извили и развили да би могли да стану у стару, и да би им она била згодна. Млади долазе за то да кажу ново, и да од Старих узму оно што је за њихово ново добро. Још Хветли је говорио да се »Млади пењу Старима на рамена да би даље видели.« Млади само то и хоће, и ево их где, по целој глобусу, то хоће. Из дубина Индије, оданде одакле је пре 2500 година, Буда кликтао своје нове социалне мисли, кликтао као у младога сокола ослободилачка песма Рабендрамата Тагоре. Из Америке, преко високог социјалнога анахорета Вудрова Вилсона, добијамо нове социјалне Мојсијеве Таблице које хоће Слободу, Добро и Лепо. Лојд Џорџ, у Енглеској, са религиозном екстазом, предиккује свету да је ово зло зло, али да се камен једино може тући чекићем, и ово германско зло само још љућим злом: и тако ће се доћи до добра, великога, стваралчкога, добра које ће нас, у будућности, учинити правима. У Русији, Великој Русији, маса је нових пророка: Максим Горки, Керенски, Плеханов, Чеице... Њихове високо развијене заставе носе речи будуће организације света, и хоће да овој »долини плача« даду среће и задовољства, лепоте и доброте, истине и правде, за све, свакад и свугде.

Човечанство се, идући новим богазама, има да врати и на неке старе стазе. Оне су давно прављене, али су, и ако напуштене, још непрестано праве и сигурне. Материјализам, експериментализам и позитивизам нису нам донели среће, а то је оно што ми гражимо, нити нам дадоше мира и добра. Рекли су нам да је човек синтеза једне еволуције, да се земља окреће око сунца, да гравитација постоји и да је велики природни закон, да је васељена постала из Кантове и Лапласове главе, поубијаше све бакциле и резервисаше човеков живот само за експлозиве; победише и ваздух, и воду, и земљу; искористише целу природу механички; умножише производњу, и тако даље; — али, човеку не дадоше благу мисао за живот, нити какав спиритуалан опијум за душу, нити какав напитај, духован и висок, који ће му развити живот, подбости га на њ, покренути га и винути да не осети »долину плача«, »светски бол« и »mal du Siècle.« Гуљелмо Фереро, у једноме сланку *Лудило за Неограниченим*, овако размишља: »Велики је број људи, у

Европи и Америци, који неумерено једу, пију и пуше; који употребљавају раздражљива и тешка пића, који се исцрпљују у сталној радњи уживања и разонођења која, у модерном животу, имају тако важно место. Али њихов ће се број, брзо и безгранично, још више повећати. Зар се производња не повећава са свих страна? Зар напредак, за нас, не значи стално повећавање производње? А на што више произвести богатства ако се она не би потрошила? Пошто су сва уживања и, сви апетити, прешли на тај начин, своје старе границе, модерни је живот дао снажног полета индустрији. Да би се задовољиле повећане жеље широких маса, измислили су парну машину, и претворили у вредност све нове земље. И баш због тога што више није било никаквих тачних граница људским жељама, индустрија, која је некада била обичан роб људских потреба, постаде деспотски господар. Она ствара и умножава наше потребе да би их задовољила; она нас гони и дражи на све већу потрошњу свих добара, да би издржавала своју активност. На тај начин, у нашој цивилизацији, богатство није више средство да се задовоље разумне и праве потребе, већ је један циљ за себе. Треба га произвести да би се потрошило, и потрошити да би се производило...«

Живот који треба да је врло лак, био је тежак и мучан. Као мора, и ако се човек хтео тога да ослободи са неколико револуција и неколико философија, човека је притискао био метал, јер је баш он био стављен за меру свега, и човек је имао да му служи, јер другачије није могао да живи. Германца је дотле дошао да тај живот попије на божанство, да му олгаре подигне по целој свету и, у борби са тим злом, цела Европа пође у — печалбу. Да крунише и, једновремено, поруши ту социјалну зграду, долази ова катаклизма са размерама које захватише цео глобус. Она долази на време, и долази да каже своје: *Veio!* Она долази да докаже да су стубови на којима је била подигнута стара социјална зграда рђави, и да им треба дати нове и боље.

Дошле су нам, као ласте, нове мисли из Нове Земље и из Руске Степе. Оне говоре, високо и слободно, оно што је код нас у Европи било затворено. Оне говоре: о човеку, о Слободи, о самоопредељивању, о мисленој јединци. Германија је направила Европу великим затвором слободе, робијом духа, тамницом слободне речи... Поробише невинне Пољаке и, као Јевреје, расуше их по целој свету. Нас који смо једно, који смо цело, који се разумемо лепше и боље него њихов Келн и Минхен — а да и не помињемо Беч и Праг, Пешту и Љубљану, Грац и Загреб —, разбише, једноплемене и народносно једноверне, у Србе, у Хрвате, у Словенце и, одавде, у Србијанце, Србе, Босанце, Херцеговце, Црногорце, Славонце, Сремце, Бачване, Банаћане, Далматинце, Истрани, Крањце, Корусане, Личане, и тако даље, и тако даље. И Чехе, и Словаке, и Моравце, и Украјинце створише... као што се стварају играчке у Нирнбергу и порцулан у Коненхагену.

Германизам је био германизација. То је био један бруталан систем и једна насилничка метода. Таненберг, и Науман, и Бернхарди, створише принцип: *Germania über alles: узми, отми, присили и уби!* И та социјална куга троваше Европу дуго и тешко... *Ferro ignique!* клицао је Бизмарк и, у хору, сва германска политика, и наука, и уметност. Европа, под старост, преживљавала је кризу своје културе. »Снага иде испред права«, »право је резултат снаге«, »право песнице« и »право јачега« беху максиме на социјалним германским таблицама. Хоћемо на Трст, и на Багдад, и на сва мора: хоћемо »светску хегемонију«. Нека Бранденбуржанин побије своју заставу свуда где живе људи, и нека, за њим, пруски учитељ дође да их створи Германима; јер, Германац неће да колонизира само људску енергију, он хоће и душу. Професор Оствалд изналази један социјални лек који он назива *организацијом* којим се свет може да германизује: »Хоћемо да организујемо човечанство, јер је оно, до сада, било неорганизовано...«

Човечанство је морало да ћути. Ђутало се, јер се мислило да такво социјално лудило може да прође. Мислило се да зло није јаче од доброга. Али, добре социјалне струје нису могле да победе. Дошла је 1914 година, ова велика социјална ликвидација. Германизам је дошао да оствари свој пангерманизам. Једновремено, човечанство је дошло да се одбрани. И, ево, већ три године, како бесни страشان ураган који треба да проветри социјалну атмосферу и донесе Добро Човечанству. Устале су све расе у одбрану културе и да, преко једне незапамћене катаклизме, даду Добро, и васпоставе социјално-националне односе на начин који ће бити трајан. Треба исправити све што је Деветнајести Век покварио. Енциклопедисти и Француска Револуција започеше велико дело ослобођења, социјално, политичко, национално, научно и уметничко; али, страшни негатив германски, парализујући, доведе, понова, до робовања... Социјални светски позитив и германски социјални негатив бију, данас, циновски бој: Добро или зло, Ормузд или Ариман, сунце или мрак, истина или лаж, напред или назад, рађање или смрт. Као некада кад је улазило у светску културу буданство и хришћанство у борбу са асоцијалним идејама поробљавања и угњетавања, тако и данас улази у борбу једна нова социјална религија Слободе, у борбу са асоцијалним идејама Германства: однарођавањем, империјализмом, робовањем и силом.

Ми хоћемо једно ново Човечанство: лепо, добро и истинито. То тројство је од вајкада било социјални идеал свих религија, свих уметности, свих наука. Ми га тражимо да би се живот могао да живи. »Долина плача« може, кад се људи лепо договоре, да буде долина радости. Живот је питање људи. Живи се животом који људи себи створе, а не животом који им се наметне. Једна култура и цивилизација са насилничким социјално-националним базама није више то. Она је, већ самим тим, предодређена да падне. Германизам, као култура уско материјалистичка, као култура која одбацује *spiritus*, са својом хиперпродукцијом, са својим индустријализмом, са својом економијом као циљем живота, донела је: робовање, империјализам, убијање личности, квантитет, волумен, механичку и материјалну колосалност. То је његов »плус« у културу; управо, чист, овејан *негатив*. Тај његов негатив је почео безобзирно да прети грчко-римској згради и новинама Ренесанса и, једновремено, оној новој руској етици Деветнајестог Века која је унела *човека* у предњи план, и почела да иде током који пење човека, који развија у човеку човечанско, који облагорођава човека и спрема човека за виши живот вишег човека који ће доћи. Ту је велики контраст на коме почива овај велики светски сукоб. Ми идемо из Ин-

дије, колевке великих религија и уметности, и тражимо, као Буда, »осмокраки свети пут који се зове: чисто срце, чиста воља, чист језик, чист рад, чиста средства за живот, чисту примену, чисту мисао, чисто размишљање« и, преко ње, на високе традиције грчко-латинске и, идући један са Истока а други са Запада да створимо Ново Човечанство, сретосмо Германизам без традиција, без обзира и без душе, онај Германизам који је, кад смо ми стварали велика дела, јео живо месо и пио вино из људских лобања; сретосмо га не покоривши га, јер нас није могао да прими, јер смо му били високи, јер смо му били небо; и, ево га где, попут басне, хоће да баца љагу на небо; и, ево га где му се са »око за око, зуб за зуб« одговара, јер се другачије није могло...

Ми смо се, са Словенског Југа, нашли усред тог страшног боја и, са традицијама које имамо, свим својим бацили на страну Великих. У тешким и незапамћеним сукобима, положисмо све за велику идеју, витешки, часно, на мегдану, као нико и као никада. Положисмо *све* за Ново Човечанство. Али смо зато ведра чела: високо смо срећни, јер знамо да ћемо, у Новој Европи, бити слободни. А ми не тражимо ништа друго: само Слободе. Слобода ће нам дати, нама који долазимо, нама који ћемо примити Словенски Југ, пун полет да се, већ једном уједињени, реорганизујемо, преформирамо и припремимо за Нову Мисао која нам, са свих страна и по свима питањима, долази.

Бранко Лазаревић.

## РАТНИЦИ

### XIII

Ветар нас носи кроз сметове снежне,  
редове дуге очајањем туче,  
ми смо јунаци судбе неизбежне,  
траг модре крви за нама се вуче.

Бледи од страсти и напора дугих,  
у прошлу славу горда срца скрисмо,  
ми испаштамо малодушност других,  
нас нису тукли, ми се растурисмо.

Светлост је мртва, боје, и све за нас,  
у рђи лежи мач који је блеско,  
једино светли пред очима данас  
дугачка стаза за Царство Небеско.

Пажеви нашег сјаја сви су свисли,  
и стег савијен беспућем се крије,  
у груди, које болови су стисли,  
склонисмо светло срце Шумадије.

Фијуче ветар и жалосно пева,  
и има нечег што у снегу јеца,  
и боли као стид наших оцева  
и прекор који послаће нам деца.

Кроз хладну сутон ко да болно снимо  
на белом ињу сузе наших жена,  
ми, некад сјајни, више не светлимо,  
ми смо на снегу сунца угашена.

А дан одлази последњи и бледи,  
и мрак се спушта као црна неман,  
док жиле наше са ужасом леде  
ноћ као целат, који чека спреман.

XIV

Пут хртова после лова,  
ојађене сенке ходе,  
сунце наших жеља воде  
као краља, сужња снова.

У поворци њиних сања  
свечаношћу страшног бола,  
ми идемо чела хола  
ка заласку осећања.

Занесени, ми смо брали  
све вртове светлих дражи,  
све истине и све лажи,  
све узели и све дали.

Изгибоше наша јата,  
смрт нас сада само лови,  
наши снови ко бродови  
отпловили без поврата.

По свести нам сутон пада,  
док кроз срца уморена  
иду сенке лепих жена,  
сенке среће из некада.

Ал у руци мач још блиста,  
и његовим блеском сине  
земља која, увек иста,  
чека децу из туђине;

и кад стане црна јека,  
чује говор мртвих уста,  
са обале која, пуста,  
на повратак лађа чека.

Бождар Пурић.

ИЗ ЦИКЛУСА: „КОСОВСКИ БОЖУРИ“

ПОСЛЕДЊИ САН

Бојно копље у кам пободено,  
На врху му соко птица спава.  
Под њим јунак крвав мегдан сања...  
И док звезде падају са грања,  
Тужан месец Шару обасјава.

А коњ вранац господара чува,  
Ко кам гробни расцветало цвеће.  
Црну гриву загрлила свила.  
На срцу је лепе госпе била.  
Ноћ, ни време гору не прелеће.

Само озго, ко да суза мајке  
Низ сјај звездан откинута мили,  
Глас давори, глас даљних облака...  
— То над судбом младога јунака  
Горска вила уплакана цвили.

Д. Ј. Филиповић.

ПОД ТУЂИМ НЕБОМ

3.

Спустисмо се ноћу на Косово Поље.  
Месечина зимска као тешка магла  
Падаше на војску, што широке воље,

Прашњава и сетна, почиње да лута.  
И колона сива, као да се сагла,  
Плаши се од магле и нејасног пута.

На порубу снежних висова у мраку  
Црвене се наше упаљене шуме  
И по неки куршум запишти у зраку.

Но крик се не чује наше страсне пушке  
На ту мрачну песму из кржаве Љуме...  
Ми ћутимо... груди јецале су мушке.

Од једном... ко чудо... по широкој равни  
Гробови старински прскоше у ноћи  
И с ватреним звуком од мачева давни

Букну војска нека као Васкрсење, —  
И дигнувши копља старом епском моћи,  
Стаде пред нас мрко... Но брзо се врење

Угаси... Видеше наше бајонете  
Окупане крвљу... И беше их жао  
Кад гледаше српске поломљене чете.

И док у ноћ негде уз напоре својске  
Крик последњи топ је отаџбини слао,  
Заплакаше обе на Косову војске.  
Косово.

4.

Расплакана вода Јадранскога Мора  
Сипаше по песку своју снежну пену,  
Док на жутом небу мре мочарна зора.

У даљини труба цвили. Шушти трека.  
Ја и отац слаби, док таласи вену,  
Ћутимо... А пена ломи се и прска.

Сад је Божић тамо!... Знам, мајка је стара,  
Бледа као јесен, упалила страсно  
Славску белу свећу. Са топлога жара

Расипа се мирис тамњана и жути  
Колач на асталу. И кандило јасно  
Трепери на зиду и разговор ћути.

Горку славу слави кућа моја тужна.  
Плачу собе наше, стара башта гине,  
На икону пуклу жалост рони ружна.

Долазе нам чудни гарави свирачи,  
Са тракама црним ките виолине  
И свирају мукло: плачи, плачи, плачи...

Мој несретни отац задрхтао врело.  
Мутне моје мисли као да је чито,  
Погледа ме жално и обори чело.

Из очију старих тада сузе бистре  
Прснуше по лицу бледом као жито  
И блистаху дуго ко свеже манистре.  
Сан Ђовани ди Медиа.

5.

Месечина мирна сијаше на мору.  
Брод пловљаше преко сребрнасте масе  
Као мрачни лептир. У сетноме хору

Причаху војници пригушене приче  
Из Крајине, где се њина села гасе  
И крваво жито на њивама ниче.

На другоме крају уз француско вино  
Расцвета се песма... »Не ли те је жао  
За твојата мајка?«... Као да си лино

Уље преко жара, распали се леса  
И узавре жагор. Каплар Иван стао,  
И док врућу лулу о пушку истреса,

О јуришу прича уз Космајске Стране,  
Где ровови беху румени ко пламен  
И гореше бомбе кроз кржаве гране.

У пластичну причу са свих страна пљушти  
Победнички усклик... А магловит прамен  
Обавија месец. Почиње да шушти

Брзи неки ветар кроз поноћну воду...  
Острва пролазе ко масивне тице...  
Постепено све је поспало на броду...

И докле олуја подиже се врела,  
Сањаху војници ровове и жице  
И јурише нове и црвена села.  
На мору.

А. Франичевић.

## НОВО РОЂЕЊЕ

Кад ти примим руку дрхтаву и плаху  
Сва се душа моја ороси и прене;  
Ти ме гледаш нема, шутљива, у страху,  
Док ти груди дрхте једва несмирене.

Не знаш да си срцу нову младост дала,  
Ни да си ми живот обновила тренем,  
Па ме гледаш оком тамнога кристала  
И питаш ме нема изгубљеном зјеном.

Ни сни моји нису од тебе ми дражи,  
Ти ме оком храниш, као дете, хлебом,  
Опрала си с мене сто хиљада лажи,  
Скинула, к'о дугу, што вене под небом.

Кад се сјајном душом твога тела појим,  
Ја не видим шта је мутни дан, ни бајке;  
Само кад већ клонем на рукама твојим,  
Чујем челом прође милост добре мајке.

Благословљен Господ нек је, жено смерна,  
Ти што младост прође чекајући на ме,  
Нетакнута, сама, болна, неизмерна  
Већ три лета пуна гори небо за ме.

Хтио бих да пођем са једином тобом,  
Некуд преко мора, поизнад облака,  
Да те венчам белу животом и гробом,  
У пределе звезда и црвених мака.

Сваки дан у трудном да прође орању,  
Земље, која никад не виђе орача,  
У тишини трава и у целивању,  
Да нам пала снага до јутра ојача.

Сваке ноћи ја бих твоје ноге прао,  
Израђене, босе и пуне од глиба,  
Па уснула кад би, макове бих брао,  
Крунио ти главу што се у сну зиба...

Не, ти не ћеш знати, бесконачна жено,  
Никад што те тако преко свега волим,  
Ни што ми је око тобом опијено,  
Ни што глас ми дршће, к'о да хлеба молим.

О, када бих рек'о, још истога часа,  
Пукло би ми срце самотно у двоје,  
И онда полако без иједног гласа,  
Угасн'о к'о звезда на те груди твоје.  
(Цетиње, 1915).

Владимир Черина.

## НА ГОЛГОТИ

ИЗ СЕРИЈЕ »АЛБАНСКИ СОНЕТИ«

Појо нам песем смрти гладни врани...  
Нам свако брездно впије о освети...  
Ми вмирамо понижани, проклети...  
О Марко Краљевиче, встани, встани!

С пољубом Јуде били смо издани...  
Ми пали смо, кер знали смо хотети...  
За тује грехе смо на криж распети...  
О Ели, Ели, лама савахтани!...\*)

Боже мој, Боже мој, зашто си ме напустио?

Пилати наши перејо рокé си...  
Под криж крвников па хитијо стаје,  
Смејоч, смејоч се нам, за нас вадљаје...<sup>1)</sup>

Отчизна, Mater Dolorosa, кје си?  
Со пот ти трупла<sup>2)</sup> синов заградила?...  
О тужна мајка! Тужна србска Вила!  
1915.

Јанко Лаврин.

## ДОБРОСАВ ЂОРЂЕВИЋ<sup>3)</sup>

Добросаве, подигни обрве,  
Да ти видим око од пламена,  
Ено, свиће с Мачкова Камена  
И већ чете избијају прве,  
Ров душмански леш је попунио,  
Разведри се, пркосна делијо!

Доста ли си делио мегдана,  
Нагазио леша душманскога,  
Рвања се наситио злога,  
Јуначких се наносио рана,  
Сад, кад падаш смрћу мученика,  
Остави нас насмејана лика!

Још остаје деце соколова,  
Има јоште дана за мегдана,  
Биће рана преко океана,  
Заиграће коло витезова,  
Још ће бити плама из недара,  
Још ханџара, убојице стара.

Цепак се скерлет и порфире,  
Ломиће се кости насилнице  
Све, док право не укаже лице,  
Док слободе клице не повире,  
Док згажени не дигну се црви...  
А у крви ми смо увек први.

Милосав Јелић.

## СОЛУНСКА ХРОНИКА

### І. Две-три речи о саобраћају.

Кад би се, по несрећи, и данас полагали испити, и они у јуну и они у августу (који ми све некако личе на други дан меничног рока), па да је, н. пр., испит из *Саобраћаја*, онда бих највише желео да ми падне питање: *Саобраћај у Солуну*. Зажмурео бих на једно око, креснуо онима у клупи: »Лако ћемо!«, и почео једноликим гласом, како одговарају сви који знају питање: »Саобраћај у Солуну, саобраћај у Солуну, саобраћај је у Солуну врло жив. Врши се на све могуће начине. Од саобраћајних средстава не употребљавају се само два: жична и подземна железница«.

<sup>1)</sup> Вадљаја — коцкати се.

<sup>2)</sup> Лешеви.

<sup>3)</sup> Пешадијски мајор, Добросав С. Ђорђевић из Ваљева, пао у јуришу на Мачков Камен 1914.

А ако председник разредног већа не би веровао, ја бих га довео пред »Кристал« и замолио да постоји само 20 минута. За то време туда би, горе-доле, прошли: два воза од по 15 вагона с кровом и без крова, 150 аутомобилских дрекаваца свих врста, 78 бицикала и моторцикала, 45 фиакера, таљига и дугачких товарних кола, 32-оје двоколице (»арабе«), 28 коњаника, 14 товарних магараца; пристало би 8 моторних чамаца, 4 шалупе и један парни брод; и бар трипут прелетео који аероплански апарат. А и да не помињем шетачке фаланге, у којима се многи возе на крилима славе, сујете или љубави, или их вуче неумитно време у тешком окуву свакидашњице.

И то је само оно што се види. А за то исто време колико ли прође разговора оним телеграфским и телефонским жицама дуж улице; колико их каблом пође на пут преко мора; колико ли се мисли, жеља и порука отелеграфише без жице у оној гужви немим погледима, срачунатим осмејцима, крњим реченицама или другим знацима интернационалне шифре!

И мало у свету има прилике, да се на тако уском простору и за тако кратко време види жива изложба саобраћајних средстава од хиљаде година: од примитивног сплава и једрилице до апарата од 160 км. брзине.

А тек какво је шаренило људства, које промиче било на својим властитим било на вештачким средствима! Да се то очигледно покаже, није потребно ни 20 минута, и то опет на истом месту. Треба једном само да падне на ум генералисиму Зевсу, да напусти свој бивак на к. 3000 на Олимпу; да од свог потчињеног, начелника воденог одељења, адмирала Посејдона узме на реверс једну рибарску мрежу 10 метара пречника (»серкме«, како би рекли Хаџи-Виљемови савезници); да слети на палату »Олимпос« једне недеље око 19 часова и баци мрежу на »Трг Слободе«. Кад би се мрежа после комисијски прегледала, и њена садржина окатегорисала, добило би се бројно стање, које у прилогу под % прилажем, а у коме је изостала рубрика »укупно«.\*)

Наименовање	мушких	женских	свега	Напомене
Савезника	x	y	z	Заступљени сви делови света.
Јевреја	50	95	145	18 продаваца бадема
Грка	40	28	68	6 критских жандарама
Турака	—	10	10	
Аромуна	6	2	8	
Донме	—	2	2	
Јермена	1	1	2	
Цивила разних	16	—	16	
Без народности	—	12	12	

И код оваквог бројног стања сасвим је вероватна моја нова теорија, да је библијска Вавилонска Кула ова наша Бејаз Кула. Градили су је људи донекле, градили, па кад су дошли до крова, нису се могли никако сложити; да ли да буде »на свод«, да ли »на калкан«, да ли »на четири воде«. Донекле се свађали, па се најзад уразумели: оставили је без крова, и одобрили сваком да на њу излази кад му је воља, а они се лепо населили око куле и одмах ударили у посао: неко дохватио весло, неко сарафски сандучић, један започео да прави бозу, а други да уз гитар компонује »Сфиксе ме!« И одмах напустили »Есперанто«, којим су говорили за време зидања, па сваки проговорио својим матерњим језиком, који је већ био понешто попримао од језика свога суседа и сарадника на недограђеној кули. А Срби, који су најупорније настојавали да се започета кула пошто пото доврши, кад видеше да им сав напор пропаде, и све се наде *саломише*, прозваше

\* ) Разуме се да би бројно стање разних недеља варирало од овога, често и у јачој мери. Јер би несумњиво било више Гркиња, ако би тога дана свирала италијанска музика, а много више Јеврејака, ако би, рецимо, изводио концерат наш оркестар.



У том превирању, тражењу и стварању модерног себе прошао нам је цео XIX век. Требало је да се попнемо на висину опште европске цивилизације, да је унесемо у себе и прениживимо, па тек да дођемо до сазнања о себи, до свести о томе ко смо и у чему смо. Сто година смо дали томе «европеизирању» и достизању осталог света у ономе, што су вековима градили. Сто година подражавања и уношења општих места и форми у нашу примитивну организацију. Довољно културни и лепо у себи, а сувише мало цивилизовани, да би ни из чега, из својих сиремашних срестава, из своје крви и душе, створили једну нову цивилизацију, необуздано смо уносили ствари са запада. Дрхтала нам душа при сваком додиру и отвара се на сваки позив. И пошто већ ништа нисмо могли да створимо на својим основним особинама, на себи [Његуш и Мештровић су једини изузетци], у то подражавању, у манир тога преношења унели смо сав свој начин схватања и рада. Све је разумено идеолошки, песнички, више срцем и маштом, него ли мозгом и разумом. Треба се сетити романтичарске Националне Омладине, која је живела у хипнози, у сну, у великом веровању и још већим фразама, када, међутим, ништа није било спремно, нити урађено, да се то све и у дело приведе. Та пророчанска бајка о нашој величини и вера у сјајну будућност биле су само атавистички одјек борбе за ослобођење и гусала, које су још увек брујале у душама. После турских ратова, као реакција свега тога, а под утицајем Интернационале и Бакунина, јавио се рационалистички, утилитарни, друштвени покрет Светозара Марковића. Но, и тај је рационализам пао у душе фантаста. Ко да се не зачуди његовом футуристичком предлогу, да Србија прескочи доба капитализма и индустријализације и, предњачећи Европи, оствари прва идеални облик будућег друштва. То доба родило је демократију и тридесет година борбе, растурања енергија, управљања целог народног покрета и трошења све снаге у битци за политичке слободе. Демократија је била схваћена идејно, идеолошки, сентиментално, понекад чак религиозно. Борило се за идеје, за опште принципе, за форму и спољашност проблема. Живело се у новинарским чланцима, у партиско политичком фанатизму пуниле се апсе, стварали политички мученици и једна несносна морална атмосфера. Међутим, пошто је борба за политичка питања апсорбовала све, углавном, основне, економске и социјалне проблеме демократије није се никако ни улазило.

Отуда, када је демократија и победила, јавило се разочарање. У привредном, економском и финансијском погледу земља је била у повоју. Очекивали се стварни резултати, док су генерације биле истрошене у идејној и међусобној борби. Материјалних срестава и материјалне цивилизације није било. Без путева и железница, без кредитних установа и индустрије, богатство земље није било стављено у покрет. Национално питање није ишло напред. Најзад, дошла је анексија.

Пред малом стварношћу триумф идеје и форме изгледао је несразмерно скуп, неодговарајући средини. Циљ се био изгубио и изломио у победи узалудних напора и у слављењу недовољног и половног. То незадовољство нашло је израза и у литератури. Још Војислав Илић пева

«упалићемо буктиње слободе,  
место лојних новинарских свећа!»

Ракић се осећа «у квргама». Луковић, Пандуровић, Дис даве се у немогућности за другим и бољим, за животом и иду у песимизам до очајања. Скерлић говори о железничком мосту на Сави као «стамничком прозорчету кроз које се гледа у свет.» Јављају се мишљења, која спречавају да се ствари виде у њиховој суштини и истинитости. Млади литератори јадају се да у нама нема живота за роман, да нема мистике за поезију. Под утицајем мале садашњице Скерлић ствара бајку о «разумности», о «трезвености» Шумадије, па, прећутно, и о неспособности за велике и тајанствене покрете душе. Међутим, та трезвеност је била царска, цинцарска, и једини њен резултат је, што се нико није смео појавити на улици са моночком или цилиндером. Све што се радило, у суштини није било «трезвено», размишљано и на ситно мерено, све је било парадоксално, претерано, неразмишљано, више осећано и предосећано, маштано, чак лудо. Трезвени су народи Европе, који пуне штедионице својим уздима, док ми урадимемо онолико, колико нам је за живот најпотребније.

То немање смисла за корисну практичност, необраћање довољне пажње на богатство земље и на материјално развиће, донело нам је пустих партијских борбе, у доба кад се још најпримитивније живело и производило, многе политичке преврате, завере, убиства, разне тајне организације и атентате. Настао је један луди немир, тајанствена неспокојност, лутање, хотење, тражење и отимање од самог себе, од земље, од других, жеља за променом, за бољим, и неразмишљени лет у ново и у непознато. Једина Пољска, можда, имала је сличних гестова. Та прва фаза стваралачког рада, која је негативна, немање брзих и позитивних резултата, и жеља да се до њих дође што пре, створили су нам сва та песимистичка и нетачна мишљења о нама самима. Мештровић, који се међу првима освестио и дошао до сазнања, био је још у тој хипнози, кад је на свом храму исписао «у пркос овог нејучког доба».

Насмејавши се крваво и доброћудо, огромно, неизмерно, безконечно јуначко доба дошло је да га демантује. Појавило се дело, велико, примитивно, божанско и стваралачко дело, потекло из душа, из инстинкта, неразумљиви и тајанствени покрет вечности. Нешто од надахнућа из 1804. осетило се у ваздуху. Готово сви војници почели су да пишу у стиховима. Још од Бакунина «дух новог времена говори и дејствује само усред буре.» Требао нам је велики оркан, па да чујемо свој глас, велики пожар и светлост, па да угледамо себе. Крвави ветар из Македоније заурлао је Европом, избеумио и изломио срца и савести и робова и господара. Појавила се велика и мученичка Шумадија, светлија него под Душаном, страшнија од Косова, очајнија него под ропством, смелија од Карађорђа. Сва наша стара времена, све прошлости занемеле су и дубоко се поклониле пред овим добом, горде на своје даљко дело. А пресвета Србија, земља песама, земља маштања, очекивања и немира, земља страшног, интуитивног, стихиског дела, понесе свесно, без роптања и без мржње, свој тешки крст и за сија се на небесима.

## II

Модерну идеју јединства свих Јужних Словена, као идеју мање више одређену, налазимо још у Гундулићевом Осману, код Качића, Доситеја и т. д., док се у XIX веку није развила у неколико интелектуалних покрета са филолошким, етнографским, етнолошким, књижевним, увек научним и уметничким значењем. Сви ти духовни покрети били су неопходна припрема и једна врата увода за овај садањи револуционарни покрет политичког уједињења.

Али како идеје остају само идеје, пријемчиве за један ужи круг духова, и како једино дела, као примери који би ишли за њима, или дошли и без њих, улазе у свести и душе људи и нагоне их на покрет, то за оснивача и првог стварног раденика на југословенском уједињењу ваља узети Карађорђа. Чак шта више, овде, донекле, дело претходи идеји, развија је и даје јој храбрости.

Србија, самим тим што постоји, престава она мало снаге од које се живи, сву наду и сав наш протест. Она је велика светлост и велико буђење. За православне, питање је било просто. Као што море таласима одговори ветру, тако су сви њихови гласови зашумели на одјек «стрешњегов топа», и од тог доба све су њине очи биле управљене Шумадији. Сви су је носили у срцима, од Јакшића и Каћанског до Дучића и Шантића. Они су је осетили. Католици и муслимани били су даљи, под другим утицајима и у другим комбинацијама. Сувише у компромису, у теориској, легалној и парламентарној борби са Пештом и Бечом, они су Србију рашчлањавали, анализирали, тумачили, мерили њену материјалну снагу, поредили, хтели да је разуму онда, кад се у њу, као и у Русију, као и у Словенство, могло само веровати. Многи су од њих, још до последњих дана, у Београду видели само ђевапчиће и оријенталску калдрму. Међутим, и Загреб и Београд хтели су уједињење са формулом Солун—Трст. Једна идеја схваћена на два разна начина; једни су хтели да је остваре легално, половно, туђом помоћу и у туђем оквиру; други радикално и револуционарно. Једни су слободу схватили као ствар политике, други фанатички, религиозно, као ствар револуције.

Дело револуције победило је. Србија је симбол те револуције, не својом државном и спољашњом политиком, већ својим постанком и својим идеалом слободе. Ту истину омладина је схватила свом својом лепотом, јер омладина је срце и полет народа. На први Жерајићев позив из Сарајева, одговорио је Лука Јукић у Загребу, Његуш у бечком парламенту, Планишчек опет у Загребу, док Чабриновић и гимназист Принцип не дадоше доказа о крајњој решености. Револуција је била у ваздуху. Ишчезле су слабијске и полусмеле фразе о «духовном јединству» и завештању националног и политичког далеких поколењима. Куманово је било обавештавање, буђење, освештавање; Цер и Рудник почетак великог дела, које је као олуј обузел душе, поплавило срца и савести, нагонило на покрет. Проливена крв није остала без одговора. Много пре руске, почела је југословенска револуција. Треба великих књига пада се испишу сви протести, побуне, хапшења, убијања, вешања, атентати, бацање оружја и предавања српским и руским трупама, чиме су испуњене последње стране аустроугарске историје. Колико стиска вилицама, проклетства и укинутих глава са узвиком «живела слобода» и «живела Србија»!

Али највећи, најдирљивији и најтрагичнији момент у југословенској револуцији несумњиво је наш добровољачки корпус у Русији. Ваљало је кидати са Аустријом, треба је рушити. Југословенски Одбор у Лондону био је девиза, формула, теорија која би се изгубила, да је омладина није прихватила. Није то само случај, који нема свог нарочитог смисла, да се корпус организује баш за време албанске драме, у страшно моменту када су се последњи српски војници искрцавали на далеком острву. Крв је ударила на очи, тамна атавистичка унутрашњост

душе проговорила је и побунила се. Дело Шумадије било је сувише божанско и свето, да би могли не подлећи му. Браћа су одговорила, одбацила размишљања и рачуњања, браћа су поверовала. Српски добровољачки корпус је ужасни, осветнички крик после смрти, одејај нашег поломљеног оружја, гробови који се отварају. Победа наше идеје и нашег дела. Њега немају други народи, он је један, он је могао да се роди само из наше епике борбе. Добруца после Албаније, то је Карађорђе после Косова, страшни покрет којим се даје све и после кога се не може натраг. Добруца је триумф револуције, изједначење Југословена са Шумадијом, заједничка крв којом се једино долази до слободе.

Неразмишљајући и неустрашимо, Југословени су први примили борбу и први почели побуну. У том је њихов значај у овом словенском и светском преокрету. «Код Југословена се морамо учити организацији», говорили су ми Чеси у корпусу, Чеси који су најбољи организатори на свету. Мислили су на ону нашу страшну, унутрашњу, наследну организацију самопожртвовања и побуне. Сећам се једне слике из Одесе, која је симбол целе ствари. У малој војничкој цркви, у отвореном сандуку, мртав од јуначких рана, искићен цвећем, лежао је потпоручник Ђаја, загребачки студент права, Далматинац, католик. Дивне главе, високог чела, црне косе отеране на више. Сувише млад и сувише леп да сузу не натера на очи. Испред гомиле официра, наслоњен на сабљу, намршен и непомичан стојао је генерал, као представник наше неутољиве воље, нечег неумитног и неумољивог. За малом певницом сопрани су плакали, јецали, ломили се и издисали од бола; као урлик, као ужасно завијање и ванијање остављених у бескрајној пустињи, пратили су их дубоки руски басови, од којих је црква дрхтала, душа се преплашено прикупљала и бацала на колена. Неколико наших пријатеља, неколико добрих жена, обичних пратиља војничких прати, брисали су сузе.

Православни су протестовали што га не опева католички свештеник, онај који га је крстио, у детињству причешћивао, исповедао, учио и храбрио. А мртав Павел Ђаја носио је на свом лицу један осмејак задовољства и среће, као да је хтео да каже: «Одрекао сам се своје младости и лепоте, и великог живота који ми је био намењен. Прежалио сам своју срећу и своју мајку, која ме чека, и своје обале које ме неће више видети. Шта мари што ме не сарањују они, који су ми душу првом вером испунили, када сам стекао другу веру, за коју сам погинуо, за коју смо сви изгинули, и која ће нашим светлост повратити.»

Као три цвета, три лепотице, три милосрдне сестре увијене у бело, клечале су на коленима око сандука, ломиле се, јакале, гушиле у сузама, љубиле ковчег и његове бледе руке. Познанице, пријатељице, заљубљене? И у том великом бољу и жецању било је жаћења, којим су сестре и девојке испраћале изгубљеног брата и љубавника, оног који је пре толико векова отумарао незнано где, на море, и сада се вратио са припасаним мачем, да опет падне за њих и за нас, и умре за нашу општу ствар.

### III

Постоји једна душевна, унутрашња, атактичка солидарност и међусобна љубав код Словена. Њоме једино може да се протумачи она жарка љубав нашег народа за Русе, које не познаје, које никад није видео, чија нас је званична политика, још од XVIII столећа и аустро-руске поделе утицајних сфера на Балкану, толико пута преварила и напустила. Једино том инстинктивном родбинском везом могу се објаснити они наши људи, који су несрећни кад се о Русима рђаво говори, који плачу кад Русија има недаћа. Љубав малог брата за великог, оно што је још чика Љуба, парафразирајући «у се и у своје кљусе», назвао «у се и у Русе».

Ако Французи нису повели ниједну борбу, која не би била за идеју, Словени ни једну која не би била једно велико осећање. Нама се и идеје појављују у облику осећања. Тако су били схваћени сви први свесловенски покрети. Русија, национално слободна и уједињена, није дуго тачно схватала наш револуционарни национализам. Чак шта више, због Пољске, бојала се сличних покрета. Бакунин је први дао нашој идеји један стварни облик: «без револуције нема Словенства». Још он је рекао: «Аустрија је главна тачка битке». Данас је његов триумф. Данас стиже одговор на његов «позив Словенима». Велике сенке Потебње и Падлевског пролазе Пољском. Носе се венци на гробове Шевченка и Стењке Разина. Пет дана побуне Словенског Скупа у Прагу, који је крваво угушио Виндишгрец, враћају се данас и одјекују по улицама Златног словенског града. На Храчанима ће опет заблистати круна Венцеслава. Хиљаде Чеха боре се у Русији, у чешко-словачкој бригади и у нашем корпусу, за ствар словенске слободе. Иду у томе, може бити, до излишног. Један чешки лекар, у нашем корпусу, тражио је да пређе у православље. «Хоћу да у слободну и нову отаџбину уђем као нов човек».

Рушећи Аустрију, словенска револуција руши стару кабинетску, чиновничку, дворску и државну дипломатију, да је замени народном. Макевијалистичка европска дипломатија не може да нам да слободу, као што нам је није дала ни на Бер-

линском Конгресу. Од те «кћери апсолутизма» ми, Словени, највише смо пропатили; ми треба да је и уништимо. Слобода може да се добије само слободом. Герцен је још говорио о самоопредељењу народа. Само народи могу себе да ослободе, и њихови слободни представници да говоре о слободној будућности.

То је смисао словенске револуције. То је, донекле, оно што су недавно словенски посланици изјавили у Бечком Парламенту. Оствариће се, може бити, нешто од федерације словенских народа, о којој су сањали и император Николај I, и дворјанин Пестел, и револуционар Бакунин. Ми не можемо једни без других, нити можемо да се задовољимо слободом само једних. Ако се не ослободи Чешка и сви Словени, рат је изгубљен за савезнике и за демократију. Све би се морало опет почети испочетка. Сувише је пало крви, сувише се дало живота и старе ствари продужиле да живе. Ако је ова ужасна светска драма била потребна, у нашем развоју, да дођемо до својих права и до свести о себи, злочин би био допустити да она буде узалудна. Морамо унети радикалне промене и у спољашње и у унутрашње наше односе, прекинути са старим традицијама, и покушати да у суву, једнострану, јалово партиску и парламентарну демократију унесемо истинитог живота и нове лепоте, да би нам дала истините користи. Морамо од прича, од фраза и сјајних програма начинити дела и сјајну стварност. Песници по рођењу, песници по животу, будимо то и на послу. И кад нас је Бог већ таквим створио, пређимо из поезије маштања у поезију стварања. Не будимо дилетанти, већ радимо као прави уметници, с надахнућем; не облећимо површно око проблема, већ уђимо свом душом у суштину сваког од њих. Тако бисмо, у осталом, остали и у нашим традицијама, допуњујући велико дело, које смо започели.

Вождар Пурић.

## КОСОВО

Посвећено успомени на покојног ми брата Матију Жупанића — умро 26. марта 1917 год.

Потоцима врела крвца јурну,  
Огресоше коњи до стремена  
И јунаци до свилена паса.

И заиста не јавља само народно предање о страшној крвопролићу на Косовом Пољу 15. (28.) јуна 1389. год., већ и историјски извори говоре, да се ту била крвава битка између Срба и Турака.

Обе стране дале су на ратишту највећи отпор снаге да би постигле победу: Срби, да би сачували слободу своје државе и хришћанство на словенском (балканском) полуострву; Турци, пак, да би покорили југо-исток Европе и отворили врата за освајање средње Европе. Пораз Турака на Косову значио би био без двојбе пропаст њихове државе и народне организације за вечита времена.

Судбина је хтела да буду у неједнакој борби побеђени Срби уз страшне жртве у крви. Била је општа погибија и готово нико се није вратио од оних који су пошли од куће на поље славе. У народу наста општа жалост и плач, колико због губитака синова толико и због несреће која је задесила отаџбину. Зато није чудо што се и успомена на овај догађај дубоко зарезала у душу народа тако да се сећа тугом данас као и пре пет сто и двадесет и осам година.

Велика дела за домовину остају за вечита времена и цене се свуда. Око косовске гробнице српски је народ савио вечито зелен венац славе; венац дивних песама; венац «Косово». И ако изуземемо Троју нема места на земаљској кугли које би био народ тако лепо опевао као Срби Косово Поље.

Још кад нису били примили хришћанску веру, Јужни Словени су веровали у бесмртност душе и проужење живота после смрти. Зато је религија смрти и гроба код њих особито развијена и култ покојника није престао ни после кад је народ примио хришћанску веру, шта више, он је добио још лепше изражаје љубави за оне који се преставише. Разумљиво је, да је била косовска катастрофа обљубљени

предмет за машту народних гуслара јер Косово Поље није ништа друго до једна велика гробница српских синова палих за домовину. Народ ценећи њихову пожртвованост и заслуге за целину, сећао их се сваке године на Видов-Дан на свечан начин и у цркви и у школи и касарни било молитвом, парастосом, војним парадама и т. д. Пастир пак у планини и деда у селу, који није могао присуствовати парастосу у цркви, узме јавор гусле у руке и отпева песму о Милошу Обилићу и цару Лазару. Тако је било још на Видов-Дан 1915. год. Али у зиму исте године притиснуше Србију душмани из средње Европе и то душмани много крволочнији и опаснији од Турака. Влада и набражени свет заједно са остатцима војске, који су преставници Србије, растадоше се са отаџбином и не повратише се до данашњег дана. Остаде Србија као тело без душе, али тело, које чека скоро васкрснуће. Дух Србије живи и покреће борце за ослобођење, не само своје синове већ и синове туђих савезничких народа. Није већ далеко дан кад ће бити крволочни Немац поражен, и кад ће мученица Србија овенчана венцем победе похрлити до Загреба и Љубљане и засадити барјак слободе на врх снежнога Триглава, барјак наше будуће државе: Срба, Хрвата и Словенаца.

И ове године, друге у изгнанству Србија не може приредити тужне свечаности јунацима који су дали живот свој за отаџбину на Видов-Дан 1389. Мученичка Србија је данас растављена својом душом и омотана у крваву одору са трновим венцем на глави очекује Васкресење. И неће дуго времена требати када ће се њена мученичка душа вратити и оживети не само зелене крајеве Шумадије, но и дивне крајеве Босне, Хрватске, Крањске, кршевите Далмације и плавог Јадрана.

Племенити Французи и Енглези, ценећи српско јунаштво и верност примише на себе дужност тужне Косовске свечаности исто тако ове као и прошле године. И ове године служи ће се по црквама Француске и Велике Британије жалне службе божије за покој душа косовских јунака, препричаће се у божијим храмовима о заслугама Срба за хришћанску веру у прошлим вековима, а у школама предаваће учитељи ђацима о славној историји српског народа. По улицама Лондона и Париза продаваће даме црвени божур-цветак у корист Српског Црвеног Крста. Црвениће се Лондон и Париз од боје божура и мистеријозно ће без речи викат овај цветак: освета, освета, освета... Црквена звона зваће наше силне савезнике 28. јуна у цркву к молитви: размишљању тога како је кратак наш живот; њихови звуци слевати ће се у један јак акорд: Јужни Словени *Sursum Corda!*

Трговачки друм који води у меридиалном правцу из Босне кроз бивши Новопазарски Санџак за Приштину и Скопље, укрштава се на Косовом Пољу са друмом који долази од Скадра преко Призрена до Приштине, везивајући унутрашњост српскога Балкана са плавом Адријом. Тиме је означен уједно географски положај Косова Поља између Шар Планине на југу и Новопазарске Рогозне на северу, као и његова трговачко-прометна и стратегијска важност. Завојевач, који је већ освојио Македонију а хтео је имати у својој руци још и Босну и Херцеговину морао је пре да заузме Косово Поље. Пошто пак, на другој страни, стара Рашка (Санџак Новопазарски) са околним областима представља централни део српске земље, пошто она значи управо срце Српства и кристализацијску тачку његове политичке моћи, то је разумљиво за што је Косово Поље морало постати крваво разбојиште између Срба и Византинаца, те Срба и Турака.

Српска историја спомиње неких пет битака на Косову Пољу али далеко најаче се је утиснуо у душу народа крвави догађај од 15 јуна 1389. године — одлучна битка између Срба и Турака. Србима је остала у тужној успомени јер она значи, према народном предању и у истини, слом српскога царства и пад под турско сужанство, док међутим турски народ и турска историја слави ову битку као победу која им је донела господство над Балканским Полуострвом и утврдила њихову власт над југо-источном Европом.

Косовска битка пада на дан Св. Вида, па зато Срби зову ову катастрофу и Видов-Дан, као дан најтужније успомене. Зову је такођер »Косово«, означајући тиме уједно и место на коме се довршила перипетија и трагедија српскога народа и где је стигла зла коб. Косово буди у Србима у исти мах успомену на сјај старога царства и на таму пететогодишњег робовања турском полумесецу, и улива непоколебљиво веровање да ће се опет повратити царство у новој слави и величини. Народу беше на име неразумљиво како може пасти, тако рећи у исто време подизање српскога царства у Скопљу (1346) и пад под турско копито? Зар крет часни да се клања полумесецу? Као што се не може љубити ватра с водом, тако није било мирна живота између Турчина и Србина, није било измирења између слободе и сужањства. И тако ратоваху Срби пет стотина година за крет часни и слободу златну, док нису били потпуно сатрвени рогови турскога полумесеца, док не буде и последњи Србин ослобођен од турскога ropства (1912). Косово је опомињало Србе да унуци не заборава повратити што дедови изгубише на Видов-Дан.

Српски народ, који се под мудрој владом цара Душана већ лепо развио и напредовао у култури, би бачен косовском несрећом натраг у херојску примитивност јер је морао служити мачу, копљу и пушци, морао је живети у дивљем планинама као хајдук који је оданде освећивао погажену слободу и казнио недела крвожедних Турака, док се у то време европски запад за леђима Југословена мирно развијао и приближавао напретку новог времена. У Срба, Хрвата и Словенаца, који представљају западну, или »илирску« грану Југословенства ушао је јуначки и романтични дух каковим бијаху задојени стари Грци за време Тројанскога рата или европски народи за време њихове сеобе на југ, после слома западног римског царства. Код Југословена, нарочито код српског племена, процвала је народна поезија тако бујно као код ниједног народа на земљи, тако да су и мањи историјски догађаји очувани у песмама, али искићени уресом маште народних гуслара. За то с правом каже песник Прерадовић »Сва је ваша повесница велик само збор песама.« Најлепши је венац народних песама »Косовски венац«, који опевава пропаст српскога царства на Видов Дан год. 1389. тако узвишено и тако достојанствено, да се може с њиме упоређивати само Хомерово »Илијада«, али не толико у естетичном колико у етичком погледу. Јер епске песме косовске блистају од моралне чистоте и узвишености.

Битка на Косову пољу значи централни догађај у историјској трагедији Југословена, па је за то разумљиво да је Југословенски Одбор у Лондону у пролеће год. 1916. прогласио Видов Дан као народни празник Срба, Хрвата и Словенаца, који желе као један и исти народ тројаког имена, бити ослобођени од аустро-угарског јарма и уједињени у заједничкој демократској држави. На тај начин ћемо — даће срећа јуначка — приређивати спомен славе за пале Косовске јунаке не само у Београду и Битољу, ко до сада, него и у Скадру, Сарајеву, Ријеци, Горици, Целовцу, Љубљани, Загребу, Печују, Суботици и Новоме Саду,

где све данас југословенски народ уздише под тира- нијом Немаца и Мађара.

Србима и Хрватима свет не посвећује толико пажње, колико би га овај народ заслужио својим делима у прошлости и садашњости. Србо-Хрвати да- нас броје округло десет милијона душа, што значи да су већи, многобројнији народ него н. пр. Грци, Бугари, Мађари, Чеси, Данци, Шведи, Норвежани, Холандци или Португалци. Чудновато је да Европа некојима од ових мањих народа поклања више пажње него нашем народу, да, тако је, али то треба да умемо сами себи објаснити. Зашто је дакле тако? Да ли можда због тога, што су други народи по роду и по крви више способни за напредак у просвети? Не, није у томе разлог, јер многобројне наше на- родне песме као и у најновије време Мештровићеве радње, и патријархални морал, који живи у задру- гама Срба и Хрвата и који надахњује сада и српску војску за последњих пет година од победе до победе, доказује да је могуће Југословене упоређивати само са старим Грцима херојског времена. Ако се не- мачки песник Гете чудио нашим народним песмама, ако је Немац Грим саветовао Европи да учи српски језик због српске народне песме то значи да у нашем народу спавају велике душевне силе само се нису до данас могле право и довољно видљиво да развију. Кроз столећа и столећа биле су прилике непријатне развоју скривених сила нашега народа, н. пр. Срби су се морали борити за најпримитивније потребе живота, за голи живот, док су међутим други европски на- роди на западу и северу мирно живели и културно се развијали. Просветни живот Срба био је са доласком Турака у битци на Косову Пољу катастрофално пре- кинут и угушен. Народ се морао латити ханџара и пушке место да наставља развијати почетке више културе и цивилизације, те да се стави у ред других оновремених народа.

Ако погледамо у српској историји само на једну генерацију натраг, пре косовске битке, видећемо да се тада налазила српска династија Немањића на врхунцу политичке моћи и културног развоја. На пре- столу је седео цар Стеван Душан Силни (1331—1355) који није био само по имену него и у истини Цар Срба, Грка и Арбанаса. Године 1346. крунисао се у Скопљу за цара пошто је прије установио Срп- ско-православну цркву и српски патријархат у Пећи. Његова је држава допирала до реке Месте у Тракији и до Јадранског Мора, тако да је био Епир српски а Душанова се застава лепршала у Валони, Канини и Драчу. На северу је граница Душанове државе била Дунав и Сава а на југу Јегејско море. У Душаново доба била је централизација и владарски ауторитет врло велики и сепаратистичке тежње у држави бејаху подређене општој користи, што је Душан постигао тиме, што је мудро чувао старе обичаје и законе сво- јих поданика и тако очувао себи њихову верност.

Што се тиче културне политике, цар Душан се одликовао особито тиме што је поштовао вероис- повест својих католичких поданика. Он је живео у пријатељским односима са Папом Иноћентом IV који је обузет злом слутњом упознао турску опасност не само за православни свет на европском Југоистоку него за цело хришћанство, па се због тога енергично приправљао на организацију за одбрану хришћан- ске вере.

Оснивањем самосталне српско-православне цркве ослободио се цар Душан од византијског утицаја, али и навукао мржњу цариградског патријархата, који је изрекао проклетство над њим. Тадање културно дело- вање Срба најлепше показује: *«Законик благовјерног*

*цара Стефана»*, који је био год. 1349 свечано објав- љен и који даје цару Душану право да га уброји међу најодличније владоце његовог времена. У том зако- нику су описани стародавни обичаји, закони, обичајно право, али под упливом византијског законодавства. Византија је на име много упливисала на целокупни просветни, црквени, војнички и државотворни живот у српској монархији, не само у Душаново Доба него у цело време владавине српске династије Немањића. Треба, заиста, приписати природној обдарености и способности српскога народа да се зна прилагодити, да је његова средњевековна култура постигла свој вр- хунац у данима Стефана Немање (умро 1200) и ње- говог претпоследњег потомка Цара Стефана Душана. Сачуваше се различити споменици из тог славног доба. У првом реду треба навести споменике српске архи- тектуре црквене и сликарства из средњег века, који су очувани по манастирима и задужбинама Немањића. Што се тиче литературе била је Србија, у време Не- мањића центар југословенског књижевног рада на Балкану. Тај се рад пре тога неговао у Бугарској до њеног пада под Византију (год. 1018).

Као свугде у хришћанској Европи средњег века, била је и у Србији црква најјачи основ свега про- светног напредовања. Могло би се казати, да црква није имала нигде толико просветног доброг утицаја на народ као у Старој Србији. Са правом тврди нај- бољи познавалац средњевековне историје Срба Стојан Новаковић да треба за појам човечности код ширих слојева народа тражити извор у културном раду цр- кве средњег века. Народно песништво, које је често прожето мистицизмом, прича нам о томе да је први хришћански дух прожео свет и савест народа. Срп- ске земље биле су вазда у свези са западном Евро- пом. На основи тих веза можемо с правом утврдити, да би и српски народ пошао истим путем као и остали западноевропски народи, и да би биле исте културне струје, које су у 14. и 15. веку, освојиле ду- хове у западној Европи (хуманизам и ренесанс) без сумње биле нашле улаз у Србију. Могућност просвет- ног развоја разорио је упад варвара из Азије, који су силовито и без одмора продирали и у брзо осво- јили цело Балканско Полуострво и један део средње Европе. Катастрофа, која је Србе тешко задесила, која је уништила њихову државу и културу, догодила се баш у часу када је народ био достигао врхунац моћи и славе. Уништена је била Душанова нада, да освоји Цариград и постави престоницу Југословенске државе на Босфор и Златни Рог и тако оствари идеал свога живота и настојања.

Врло је значајно што се цар Стефан Душан на- зивао и «Царем Словеније» то јест царем јужних Сло- вена, којима припада труп Балканског Полуострва са Солуном и Цариградом.

Ако потражимо узроке те страшне пропасти, на- њиће мо их у невероватној сили турске војске, којој се није могао нико одупрети; даље у слабљењу Ду- шановог царства после његове смрти, које су изази- вале сепаратистичке тежње његових наследника; мо- гућним намесницима владалачке власти, није било до тога да наставе борбу против Византије коју је Ду- шан био започео. Пошто је син и наследник његов Стефан Урош (1355—1371) био одвише слаб, наме- сници су владали самовољно и прогласише се пот- пуно независним у својим покрајинама; мало су па- жње обраћали на опасност, која је претила грани- цама заједничке отаџбине. Једини је правио изузетак Лазар Прибчевић (Хребељановић), који је по смрти последњег Немањића сматран као представник Срп- ства и који је најбољом вољом и енергичним радом хтео да уваспостави јединство државе и да органи- зује сигурну одбрану граница. Али већ тада Турци

господарише великим делом Балканског Полуострва. Године 1387 победи Лазар сретно код Плочника турску војску која је била запретила његовој земљи. Тај турски пораз занимљив је још и с тога што је то први пораз турскога оружја у Европи а и иначе прва победа хришћана у ратовима против Турака.

Пораз на Плочнику испунио је султана Мурата Првог гњевом освете и жељом за новим освајањем. Султан одмах организује и наоружа нову војску најбољих војника и упути се са својим синовима против државе кнеза Лазара. Са том војском је Мурат од сада кроз тридесет година добивао победу над победом. Освојио Ангору и друге вароши и прошао земље од Хелеспонта до Дунава, од Родоп до Вардара. Турска је војска тада била најбоља у Европи, а Мурат је у њу увео и чете јаничара. Судбина Срба била је одлучена на Видов-Дан год. 1389. у крвавој битци на Косовом Пољу, где Турци одмах у почетку заузеше боље стратегијске положаје него Срби. Ипак је почетак битке био повољан по Србе, јер њихово десно крило, са Вуком Бранковићем, напредоваше победоносно и изгледаше да је победа на српској страни. У одлучном часу разбише Турци српски центар, којим је командовао кнез Лазар. Брзо за тим и лево крило — босански пукови под командом Влатка Вуковића — беше потиснуто натраг. За време битке успело је Милошу Обилићу да лукавством пређе у турски табор и убије султана Мурата. Цар Лазар паде у ропство, Турци му главу одрубе. Тело му би положено најпре у манастир Грачаницу на Косову Пољу, а затим пренето у Раваницу. На месту где је Мурат био убијен подигнут је мали споменик (Тулбе Муратово) које још и данас стоји. Тај велики догађај потврђују и домаћи исто тако као и страни историјски извори. Први турски хроничар, који је споменуо косовску битку био је Нешри у другој половини петнаестог века. Да узвелича турску победу он каже да је Лазарева војска била састављена из војска разних народа, што не одговара истини. По његовом причању поред Срба борили су се Немци, Мађари, Румуни, Чеси, Арбанаси па и Бугари. То би била тобож савезничка војска »седморо краљева,« о чему говори и турско народно предање. Он каже: »Крв је текла потоцима, брда мртваца су лежала на бојном пољу и као несак падале су главе на земљу«. Он исто тако признаје да је бојна срећа била на српској страни и да су се хришћани изванредно храбро борили тако да су Турци платили победу не само живогот свога султана, но и животом безбројних војника услед чега је турска војна снага после ове битке знатно ослабила. Други турски познати историчар Скар-Един описује битку овако: »Битка бесни и већ узмиче лево крило Османлија, кад му Бајазит притрча у помоћ разбијајући гвозденим буздованом непријатељске главе. Већ се од потока крви мењају светло дијамантне боје ђорда у хијацинтне боје а челични сјај копаља у рубинско црно боју. Већ постаје бојно поље као шарена и тулипанима засађена ливада од поодсецаних глава и котрљајућих се турбана, кад се из гомила побијених уздигне као тица грабљивица изнад лешина српски племић Милош Кобиловић, те силовито пробија пут кроз редове чауша и телесне гарде и у огромним скоковима трипут се измакне домаћају гонитеља, да би доспео до свога коња, кога је оставио на обали реке. Три пута му је успео да измакне, али га на послетку посекоше«.

Међутим је Мурат успркос добијених рана издавао даље наредбе да осигура победу својој војсци. Лазар, командант и владалац Срба, би као заробљеник доведен под шатор Муратов. Умирући осуди га Мурат на смрт да освети себе. Интересантно је да се по Европи најпре разнео глас да су Срби победиоци.

У Флоренцији и Паризу звонила су сва звона. У Богородичиној Цркви у Паризу приредише чак и свечану захвалну службу, којој је присуствовао и сам краљ Карло Шести. Све то доказује да је Европа пратила живим интересовањем борбу српскога народа »штита хришћанскога« на Балкану. Ово интересовање Европе није донело Србима никакве користи, јер се нико није енергично одлучио да помогне хришћанима на истоку Европе. Савез хришћана у Косовској Битци вероватно је турски хроничар измислио да би приказао победу Турака што сјајнијом. Кнез Лазар признајући опасност за хришћански свет настојао је да постигне организовану коалицију против Турака, али није успео. Од мањих српских кнежева и владалаца суделовали су у косовској битци само они из непосредне близине Лазареве државе, даље Зећани (Црна Гора и Северна Албанија) под командом Ђорђа Страцимировића, босански пукови под командом већ поменутог Влатка Вуковића и на послетку још чета Хрвата под командом Ивана Хорвата. Од несловенских суседа нико га није помогао, а Мађари нападну чак северне границе Србије пред саму Косовску Битку.

Косово није имало само великог утицаја на историју већ и на народно песништво. Од свих догађаја у целој историји Јужних Словена ниједан се догађај није тако дубоко урезао као Косовска Битка. И црква и народ, обичаји и песме одржали су Косово у живој успомени.

Историчари, који знају у танчине прошлост Балкана увидеше већ давно од колике је вредности била српска држава 14. века и од колике је штете по европску културу била њена пропаст; тако је на пример један од најбољих познавалаца византијске историје Немац, Хенрик Гелцер казао: »светскога је значаја несрећа да је црни дан Косовске Битке истргао из руку красном Српском Народу, најплеменитијем од свих словенских народа, господство над Балканским Полуострвом и да слободан пут турском варварству којег се нису могли одбранити ни Грци ни Млечани«.

Стара Србија са Косовом Пољем била је колевка и гроб српске славе и величине у средњем веку.

Онај део Косовског Поља који се простире на југу од Приштине, на северу до Лаба, на западу до Ситнице, назива се Газиместан. Ту се управо и водила на Видов-Дан Косовска Битка. Поље је од тада необрађено, пусто и зарасло дубњем божуровог цвета (palonia). И сваког пролећа зажари се поље од црвенила цветајућег божура. По причи косовских сељака никнуло је то црвено цвеће из крви палих косовских јунака, да сваке године опомиње потомке на освету. Косово су Срби осветили 1912. год. Газиместанско поље последњи је пут било гажено турском копитом пре пет година. Ове ће године, надајмо се, последни пут по њему газити у опште било које туђе копито.

Лондон, 3 (16) јуна 1917.

Др. Нико Жупанић.

## СЛОВЕНЦИ<sup>1)</sup>

Била би погрешка писати о Централној Европи и не споменути Словенце. Словенци су поред Хрвата и Срба трећи фактор у Југословенском националном уједињењу. Срби, Хрвати и Словенци су једна иста раса, имају један исти језик; они су један исти народ, кога је кобна прошлост разделила. Они теже да буду уједињени заједно са Србијом у једну националну државу.

<sup>1)</sup> Из књиге г. Б. Вошњака: »Царство на умору« (A. Dying Empire).

Словенци су *par excellence* централно европски народ. Они насељавају Штајерску, Крањску, Корушку, Горичку, Градишку, Трст и Истрију — што су све државе Централне Европе. Њихови крајеви се налазе на великом путу народа. Сви народи, који су у Средњем Веку хтели да дођу у Италију, морали су проћи кроз Словеначке Земље.

У ранијим столећима Средњег Века Словенци су владали с половицом Аустрије; њихове територије су се протезале северно до Дунава и западно до Бренера. Али први прави Пангерманац, Карло Велики, је био неумољиви непријатељ Словенаца. Он је колонизирао Словенске Земље са Немцима и искоренио словеначку аристократију. Католички свештеници су били најенергичнији подстрекачи цареви у његовим државним пословима. Словенци су покушали, да задрже ово прво немачко продирање на југ и удружили су се са Хрватима и Србима; али они подлегосе. Од десетог столећа на све до провале овог светског рата Словенци су били изложени са стране Немаца најстрашнијим националним прогонима, али су одпорношћу и живом националном свешћу сачували своју егзистенцију.

Словенци су у највећој мери западни репрезентанти Југословена зато, што живе на великој раскрсници народа између Дунава и Јадранског Мора, и што су у сталном додиру са западном цивилизацијом. У њима су дубоки корен захватиле западна цивилизација и западни погледи на живот, западне концепције морала и друштва.

Словенци су судбином одређени да буду мост између запада и удаљенијих крајева југо-истока.

Реформација је била за Словенце период препорода. Примоз Трубар, један од најистакнутијих бораца Реформације, превео је Свето Писмо на словеначки језик. У Коперу у Истрији родио се Вергеријус, чије је име добро познато у историји Реформације.

У доба Реформације Словенске Земље су имале задаћу, да проповедају нову религиозну доктрину својој браћи, Хрватима за Лутерова времена. Словенци су били преставници западних религиозних идеја у јужним државама. У крањским дворевима је постојао један врло активни литерарни покрет. Крањска аристократија је била основала штампарије у којима су се штампале религиозне књиге за све Југословене.

Но Хабсбурговци су спасили свога највернијег савезника т. ј. католичку цркву. Династија и црква су остале победнице и протестантизам је набрзо подлегао. Хабсбурговци — владари наслеђених држава — управљали су Словеначким Земљама. У Аустрији нема ни једног народа, којим су Хабсбурговци за толико столећа управљали колико са Словенцима. Ако има један прави Централно-Европски народ, тај народ су Словенци, који су тако уско везани са историјом Централне Европе.

Мала Истријанска река Раша је била за време Хрватских Краљева граница између Римског Царства и Хрватског Краљевства. Једна од граница између Запада и Истока је била она, која је ишла од Реке до Кршког у Крањској, затим од реке Саве до Радгоне на Мури у Штајерској и која је делила Римско Царство од Истока. Словенске Земље су припадале Римском Царству. Разлика између Словенаца и Хрвата била је на несрећу врло знатна. Код Словенаца налазимо владавину једног апсолутног монарха са службеним немачким језиком, са администрацијом у рукама добро дресираних принчевих слугу и са вишим класама, које су потонуле у Западно, пола немачку, а пола латинску цивилизацију. С друге стране Лотле у Хрватској налазимо у Загребу Парламенат Хрватских Државица. Овде се појављује под претњом тур-

ске инвазије једна примитивнија али зато у већој мери индивидуална и више словенска цивилизација; национална хрватска аристократија будно чува цењене историјске традиције. Више класе су говориле латински, али народни језик није изгубио своја права. У Светом Римском Царству је живео исти народ, који и у Хрватској. Свето Царство је сачињавало уметну границу. Централно Европске доктрине и идеје нису поникле у садашњем времену. Немачки цареви Светог Царства су били њихови први претече. Већ тада је била Централна Европа скоро створена.

У почетку деветнајестог столећа појавио се један велики непријатељ Централне Европе — Наполеон I. Он је провео поделу Аустрије; али данашњи Савезници — а у првом реду Енглеска — нису знали шта треба да раде. Он је основао прву Југословенску Државу, у којој су били уједињени Словенци, Хрвати и Срби. Престоница Илирије је била у словеничким земљама, у Љубљани. Све Словеначке Земље — Горичка, Истрија, Трст, Корушка, и Крањска — са изузетком Јужне Штајерске, — биле су уједињене са Далмацијом и Хрватском. Али аустријски империјализам је удио нови Југословенски народ. Једино, што је Метернихова ера допустила, био је литерарни покрет, Илирство, у којем су били удружени најбољи људи између Словенаца, Хрвата и Срба.

1848 година, блаже названа пролеће народа, била је права годишњица Словеначког политичког покрета. Али ова година је била злокобна за Централну Европу. Најман има потпуно право, да је Павловска црква у Франкфурту покушала да изради проблем Централне Европе. У централну Европу од ових дана Словенци нису имали никаква поверења. Они су се успротивили заједно са Чесима и осталим Словенима концепцији овакве Централне Европе. У политичкој историји Словенаца ми ћемо наћи мноштво факата, који нам доказују противљење овог народа сваком покушају, који би везао његову судбину заједно са судбином Немачке.

Какав је данашњи одношај Словенаца према Централној Европи? Од дванајест милиона Југословена Словенци сачињавају милион и по. У Словеначким Земљама је немачки утицај деловао. Администрација је била по имену аустријска а по духу пруска. Народно Веће, које су створиле немачке партије узело је у своје руке постављање чиновника и судца у Словеначким крајевима. Чим је било у Влади Словеначких крајева празно једно место, које је имало да се попуни, Национално Веће је одмах пронашло једног згодног Пангерманског кандидата и присилило је Владу да га потпомогне. Право постављања чиновника је прешло потпуно у руке Пангерманске клике. Фанатични Пангермански чиновници и судци су подузели сва средства да пожуре германизацију Словенаца.

Није то била руска рубља него немачка марка, која је царевала у држави. Пангерманска удружења су покуповала земљу на граници ових двају језика и дала је пруским колонистима. То су биле претече Централне Европе. Главни циљ им је био да униште Словеначку народност. Тешка је то задаћа придобити за Централну Европу народ, који је тако страшно патио у немачким рукама.

Ако Савезници познају свој прави интерес онда пристанак да се Словенци инкорпорирају у Централну Европу не значи за њих ништа друго него потпуни пораз.

У уској вези је са Централном Европом и проблем Јадранског Мора. У Најмановој «Централној Европи» се налази ова значајна мисао: «Аустријанци и Македонијанци знаду, да су све немачке шеме у Турској бесмислица, ако изгубе Трст и Реку».

Ако Немачка изгуби могућност, да после управља са источном обалом Јадранског Мора (помоћу аустријске прљаве суверености) онда ће она бити неспособна да успешно контролише балканске прилике. Уговором, који је склопљен у Конопишту, надвојвода Фрањо Фердинанд је уступио Немачкој Трет и Словеначке земље; Аустрија има да постане Балканска Сила под хегемонијом Немачке. Важност Трета не може да се јаче истакне него тим фактом, што Немачка жели да га инкорпорише у своју шему, којом она схваћа свој долазак на Јадранско Море.

Ако Трет и Далмација промене њихову народност онда ће то значити пропаст Аустрије. Аустрија без Јадранског Мора нема за Немачку никакве важности. Ако се од Аустрије одузме Јадранска обала, онда Хабсбуршко Царство губи за Немачку сваку реалну политичку вредност. Распарчање овог царства је животна потреба за све његове суседе; а Немачка ће се поклонити пред неумољивом судбином, пошто нема никаква даљег интереса да сачува ово царство.

Од прилике седам стотина километара обале, која се протеже од Монфалконе у близини Венеције па све до Котора пружају дивну серију лука, отока и пејсажа, који су по целом свету познати. Признати чар Омирских пејсажа лежи у бреговима, брежуљцима, заливима и рекама Југословенске обале. Далмација је један још непознати бисер Европе.

Нови народ од дванајест милиона људи се нада да ће се избећи две погрешке за будућу Европу. Једна од ових погрешака би била ослабљење Западних Сила услед тога што би се допустило подигнуће Централне Европе. А друга опасност се налази у: Јадранском Мору као *mare clausum*. Свестан народ као што су то Југословени успротивиће се свим својим животним темпераментом и младићском јакошћу таково једном покушају, да се угуши њихова поморска будућност. Аустрија је покушала да искључи малу Србију од мора и последице тога напада су биле кобне за монархију. Можда ће будући историчар приписивати смрт Хабсбуршког Царства његовом покушају, да уништи будућност једног народа тим што би га искључило од мора.

Dr. Богумил Вошњак.

## ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

Уласком Америке у рат и Руском Револуцијом велики, оружани, светски сукоб улази у своју последњу и завршну фазу.

Карактерни су знаци те нове и крајње ратне фазе: брзина, којом се у последње време догађаји нижу један за другим, и једно јако осећање, да су ти догађаји резултат једне снажне политике, уверене у своју снагу и свој дефинитивни успех.

Последња француско-енглеска офанзива на западном фронту, поред свог чисто војничког циља, имала је и један, толико исто велики политички задатак. Наиме, снажним војничким дејством на западном фронту требало је онемогућити Аустро-Немце, да ма што војнички предузимају против Русије, како би она имала времена, да се прибере и среди после страховитог мартовског потреса; а уједно, и олакшати брзо и енергично рашишћавање тешке и мутне ситуације у Грчкој, везивањем за западни фронт оних аустро-немачких трупа, чија би појава на солунском могла да да маха новим тешкоћама.

И војнички и политички циљ последње савезничке офанзиве на западном фронту потпуно је постигнут.

Обезбеђена француско-енглеском акцијом од притиска непријатељског на граници, јер су савезнички војнички успеси на западу ангажовали сву непријатељску пажњу и снагу на ту страну, Русија је успела, да се за непуних три месеца толико среди, да је већ у стању, да и сама напада противника, који је почео, да је третира, као »неурачунљиву количину«.

Аустро-немачка политика, која је веровала, да ће, благодарећи својим интригама за сепаратан мир и својим агентима, чији је задатак уношење што више хаоса у Нову Русију, бити потпуно мирна на источном фронту, претрпела је према томе, један од оних неуспеха, који могу имати пресудан утицај на војничко-политичку ситуацију Централних Сила. Нарочито, ако би се у Русији продужило да иде ка дефинитивном сређивању онако енергично и брзо, како се до сада ишло.

У Грчкој је неуспех политике Централног Савеза био још прононсиранiji. Рачунајући на потпуну слободу на источном фронту, Немачка и Аустрија помишљале су о могућности, да Македонској Савезничкој Војсци зададу један од оних удара, који су им тако лако успели на српском и румунском фронту 1915 и 1916 г. Нечасну и прљаву улогу нападача слеђа, коју је Бугарска имала према Србији, сад су требали да узму на себе Константин и његови аколити, како би Грчку потпуно потчинили интересима Германства, а себи обезбедили потпуно и апсолутно господарство над јелинским народом.

Француско-енглеска офанзива нагнала је Немачку и Аустрију, да са извршењем свога »грчког плана« малу застану. Све оне аустро-немачке трупе, које су биле смакнуте са руског фронта у циљу, да се пошаљу у помоћ »драгом Тино-у«, морале су бити упућене на западни фронт. Долазак, међутим, савезничких трупа у Грчку са комесаром Споразумних Сила, Г. Жонаром на челу, разбио је дефинитивно и за увек и тај аустро-немачки план. На место ројалистичке Грчке, на коју су у Бечу и Берлину толико рачунали за задавање једног страшног удара савезничкој Источној Војсци, дошла је сад националистичка Грчка, која је већ у ратном стању са силама Централног Савеза и која је готова, како је то Председник Нове Грчке Владе, Г. Веницелос изјавио у једном телеграму Председнику Српске Владе, Г. Пашићу, да учини све у циљу потпуног испуњења својих савезничких обавеза.

Да би се успех Савезника у Грчкој што потпуније искористио, ових се дана у Паризу држи велика савезничка конференција, чији је главни задатак расправљање чисто балканских ствари. По француској и енглеској штампи први резултат тога савезничког саветовања биће ојачавање солунског фронта тако, да он буде у потпуној могућности кооперисати са румунском војском, која је потпуно реорганизована и спремна за ново дејство.

Реорганизација румунске војске и у моралном и у материјалном смислу, како то лепо запажа *Полиб* у *Figaro*-у, и њен поновни излазак на ратну сцену, за политику Централних Сила значи такође један од већих неуспеха. У Немачкој и Аустро-Угарској се рачунало, да је, одбацивањем румунске војске у Молдавију 1916 г., она потпуно и за увек упропашћена, као што се то веровало и за нашу војску у 1915. г. Благодарећи сталној активности на западном фронту, а нарочито последњој офанзиви, која је допустила завршне послове око преформисања румунске војске, она је помоћу француском и руском данас потпуно преуређена, и ако не у бројном, а оно у материјалном и техничком смислу, значи сада више, но, што је икада значила. Њени реорганизатори: француски генерал, *Бертло* и руски генерал, *Чербачев* нарочито подвлаче њену садашњу моралну вредност, после великих еко-

номских и политичких рефорама које су у Јашу декретоване, као и њену прекаљеност и искуство после великих неуспеха у прошлој години.

Природно је, према томе, да сви ти неуспеси германске дипломатије и војске нису могли остати незапажени од народа у Аустро-Угарској и Немачкој, па ма колико, нарочито немачки народ, тешко запажао истину.

Кад се томе факту, да истина у земљама Централног Споразума већ почиње да допире до народних маса, дода и последње разочарење, које су Силе Споразума приредиле својим непријатељу искрцавањем америчких контингената у Француској, за које је он трубио, да не могу никад бити искрцани на европско земљиште, благодарећи немачким сумаренима, онда је лако разумети моралну депресију, која је захватила у последње време народне масе у Немачкој и Аустро-Угарској. Садање стање духова у Немачкој нарочито је лепо и верно оцртао у једном свом чланку у »Zukunft«-у Максимилијан Харден, у коме вели, да само чудо може спасти Немачку из стања, у коме се сада налази.

Свест, да се до »колосалне победе« не може доћи и да се узалуд гладује и лије крв, доводи већ радничке масе у већим центрима Средње Европе до онога очајања, које се најчешће манифестује кроз озбиљне nerede и револте, као што су били они у Берлину и Пешти.\*)

Да би се томе стало на пут у Немачкој и Аустрији почело се са обећавањем унутрашњих рефорама, које треба да доведу до извесног демократизирања тих реакционарних земаља. — Метод, којим су се аустро-немачки управљачи увек служили, кад је требало заварати народ и скренути му пажњу на другу страну.

Само, што у Немачкој и Аустро-Угарској има елемената, који не трпе, да се народне слободе, уопште, и помињу, а камо ли обећавају народу. Отуда и напади на оне личности, које су са народним слободама почели, да кокетирају; и отуда и сталне министарске кризе у Берлину, Бечу и Пешти.

Пад Бетмана-Холвега очигледно показује сву тежину ситуације у Немачкој. Јер, један канцелар, који је своју земљу бацио у рат, не силази са власти, ако је ситуација земље заиста добра; а нарочито пред изгледом, да ускоро бере плодове немачке победе, о којој је толико говорио и за коју је тврдио, да је Немачкој осигурана. Његов пад, кога приписују и Хинденбургу и војничкој околини царевој, значи, да је за немачку царевину дошао моменат, кад војска за своје неуспехе напада политику, а политика се опет брани неуспехима војске, што несумњиво показује слабост и једне и друге и тешкоћу, у којој се земља налази.

Последње министарске промене у Бечу и царски рескрипт о помиловању политичких криваца такође показује тешкоћу ситуације у Аустрији. Јер, да је положај Хабзбуршке монархије сада бољи, но што је икада био, како је то бив. Министар Спољних Послова, Г. Чернин уочи свога пада изјавио у *Reichs-rat-u*, зашто онда кидати са људима, који су монархију у ту завидну ситуацију довели? Или, зашто помиловати оне људе, који су гласно указивали на рђав рад досадашњих управљача у Аустрији и на зло стање у њој.

То се исто може рећи и за последњу министарску кризу у Пешти и удаљивање са власти графа Тисе, за кога се зна, да је један од највећих виновника светскога рата и један од најзаслужнијих за »добро стање« у Угарској.

\*) У Пешти је за неколико часова разорено и опљачкано преко 200 трговачких кућа.

Све укупно, међутим, даје права веровању, да се за Немачку и Аустро-Угарску приближава час, кад ће морати да признаду, да је свака даља борба излишна и да у борби права и силе право може, да трпи, али никад да буде побеђено.

Др. Д. С. К.

## КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

*Les Bulgares peints par eux-mêmes; documents et commentaires, recueillis et rédigés par Victor Kuhne. Préface de Auguste Gauvain. Librairie Payot et Cie Paris, Bd. St. Germain, 106. 1917. Стр.: 1—314. Цена 5 frs.*

Књига Г. Кинеа заслужује потпуну препоруку, а труд и велика марљивост и брижљивост, са којима су прикупљени и сређени документи у књизи, заслужују највећу хвалу и, у исто време, нашу захвалност. Збирка Г. Кинеа излази ван реда обичних свакидашњих брошура. Она обухвата врло богат и, готово, неисцрпан материјал за тачно упознавање бугарског народа, његове политике, његовог менталитета, његове културе и његовог државног живота. И тај огромни материјал Г. Кине је покупио од самих Бугара: књига Г. Кинеа је пуна цитата из бугарских листова свих нианса и свих политичких праваца. За сваку своју констатацију о Бугарима Г. Кине пушта саме Бугаре да говоре и да је они сами потврде.

Књига Г. Кинеа је подељена у двадесет и четири одељка, од којих сваки пружа нове податке и даје нов материјал, увек брижљиво сређен и увек довољан да да потпуну слику о Бугарину. Писана без мржње, без пристрасности, књига Г. Кинеа објективно и мирно, логички и систематски, само износи факта, гола факта, онаква каква су, додајући им коментар, који сам собом излази из тих факата. Тиме ова књига добија још већу важност и вредност пред публиком, која је вољна да чује и саслуша истину.

Књигу г. Кинеа немогуће је упознати, ако се не говори о сваком њезином одељку посебице, јер је готово сваки одељак једна целина за себе.

Први одељак носи наслов: *Заблуде и варана*. У њему се г. Кине бави питањем на који су начин Бугари подржавали заблуду код Четворног Споразума пре него што су ступили у рат на страни централних сила. Бугарски листови, после ступања Бугарске у рат, нису престајали са ругањем Силама Споразума, што је бугарска влада успела да превари њихову дипломатију. И то су чинили не само владини листови, већ и листови негдашње тако зване русофилске опозиције. Тако је на пример »Мир«, орган г. И. Гешова писао 23 марта 1916, како су Силе Споразума мислиле да је немогуће да се Бугарска определи на страну Аустрије и Турске и за то су наваљивале на Србе и Грке да учине Бугарима уступке у својим територијама. »Када је бугарска објавила мобилизацију — вели »Мир« — силе Четворног Споразума веровале су да ће у земљи избити револуција. Чак и данас оне се нису излечиле од ове илузије. Али Споразум је *скупо платио своју заблуду*, јер је интервенција бугарске војске *отворила Немачкој пут за цео Исток*.«

И тако је говорила цела бугарска штампа, па ипак многи политичари сила из Споразума, нису, доиста, били излечени од илузија о Бугарској. Нарочито у Русији било је старих и неизлечивих бугарофила, који су веровали, да ће бугарски војник пре бацити пушку, него што ће се тући против Руса. Трпало је да дође крваво искуство у Добруци, па да и та илузија буде разбијена. И за то је могла да се у *Камбани* од 7 септембра 1916 и другим бугарским листо-

има чита оваква белешка: »Код Добрича цело поље је покривено лешевима. Заробљен је само један руски потпуковник као командант једнога пука, а тако исто и његов ордонанс. *Када су руски војници молили за милост, Бугари су им одговарали удвостручавајући своје ударце.*« И тек после овакве срамне бугарске славопојке кукавичкоме и дивљачком убијању рањених Руса, руска се јавност почела јаче отресати свих заблуда о карактеру Бугара. То су и Бугари сами са задовољством констатовали. *Воени Извештај* 15 октобра 1916 пишу, на пример: »Легенда о мађарској моћи Русије над бугарским народом разбијена је. Руске трупе које се боре у Добруци ослободиле су руску дипломатију једне илузије, Споразум једне заблуде а бугарско срце последњих остатака љубави која није била заслужена.«

Други одељак је посвећен питању: *зашто су Бугари ушли у рат?* Г. Кине и ту пушта да одговор на питање дају сами Бугари. Тако је, на пример, софиски адвокат, Иван Димитров, који се бавио у Женеви ради бугарске пропаганде у неутралној јавности, просто и јасно рекао: »Чак и да нема никаквог другог мотива, Бугарска треба да ратује и да се стави на страну централних сила: прво стога што Русија хоће да заузме Дарданеле, а, за тим, што се Србија увећава и постаје моћнијом. *Бугари треба, по сваку цену, да спрече и једно и друго.*« Ту су идеју, доцније, прихватили сви бугарски листови и разрађивали је, док »Frankfurter Zeitung« у своме броју од 15 октобра 1915 није саопштила, да су Бугари ушли у рат поглавито из два разлога: да униште Србију и да добију заједничку границу са Аустро-Угарском. У једном интервјуу у »Az Est«-у од 26 октобра 1915 бугарски министар финансија Тончев се чуди, како је Русија могла веровати да ће Бугарска остати мирна, ако Русија заузме Цариград и Дарданеле. Председник министарства Радославов у »Vossische Zeitung«-у од 25 јануара 1917 изјављује, да Бугарска никада није могла пристати на то да Русија узме Цариград и Дарданеле. Када је Русија тражила да Бугарска пропусти руску војску преко своје територије за напад на Цариград, бугарска влада је то одбила и изјавила да ће свако искрцавање руских трупа на бугарско земљиште сматрати као објаву рата. »И поред свега тога — вели Радославов — Руси су остали слепи све до нашег дефинитивног ступања у светски рат.«

Немачки новинар Рода саопштава у »Vossische Zeitung«-у од 9 априла 1916, да му је бугарски генерал-сим Жеков казао, да су бугарски циљеви идентични са циљевима централних сила. »Србија је, рекао је Жеков, постојала само као једна географска целина.«

У трећем одељку Г. Кине се бави специјално бугарским тежњама, да се Србија уништи. Свој уговор о савезу са Србијом Бугари су сматрали као један политички акт од пролазне вредности. Сам Димитрије Ризов, који је био један од главних учесника у преговорима око закључења тога уговора 1912 године, изјавио је, доцније, сасвим отворено да се тај уговор у Софији увек сматрао само као једна пролазна епизода. Сам »Мир«, орган И. Гешова, председника бугарске владе, која је закључила тај уговор, пише у своме броју од 23 априла 1916, бранећи рад бугарске народне партије у 1913: »*Ми смо се послужили Србима да постигнемо свој циљ: да победимо нашег заједничког непријатеља, да остваримо наш сопствени идеал — стварање санстефанске Бугарске. Наш савез са Србијом није био узрок нашој катастрофи. Напротив, захваљујући овоме савезу, Мађедонија је најзад могла да постане наша.*«

Али није само то, још у јануару 1913 Гешов је употребавао све могућно, да дође до споразума између Грчке и Бугарске, који би натерао Србију да се по-

кори вољи Бугарске. Гешов је чак једном приликом изјавио да жали, што није дошло до тога споразума.

Такви су Бугари били као савезници Србије.

Г. Кине даље цитира врло велики број бугарских листова и изјава разних бугарских политичара, који су се просто такмичили који ће оштријим изразима одрећи Србији право на опстанак. Као и обично, и ту им је предњачио њихов краљ, који је у Собрању у децембру 1915 године, изјавио да су Срби умрли, а у својој здравици Виљему II, у Нишу 18 јануара 1916, истицао као особиту заслугу немачког цара, што је »очистио од свих незгода северозападни крај Балканског Полуострва, у коме су до скоро становали Срби.« Влади орган »Народни Права« од 25 јануара 1916 сасвим отворено изјављују да је Бугарској главни циљ рата *уништење Србије.* »Камбана« у своме броју од 2 септембра 1916 пише: »Земље као што су Србија и Румунија одређене су да буду уништене.«

Четврти одељак је посвећен питању о односу Бугара према југословенском уједињењу. Бугари никад нису били добро расположени према идеји уједињења јужних Словена. Бугарски посланик, Борис Вазов, члан партије И. Гешова, изјављује у »Миру« од 16 јануара 1916, да је борба између Бугара и Срба и осталих балканских народа у исто време и борба *за превласт једног од два језика.* »Борба се на Балкану, вели Вазов, не може завршити све дотле док бугарски језик не постане господарећи на Балканском Полуострву.« Са таквим идејама, разуме се, Бугари нису могли бити пријатељи идеје уједињења јужних Словена. Напротив, један од разлога што је Бугарска на страни централних сила јесте и њена жеља да омете то уједињење.

У петоме одељку је реч о *бугарскоме миру*, онаквом како га Бугари замишљају. Док су раније стално писали, како Бугарска неће да чује да Србија постоји, после немачког предлога за мир Радославов је дао изјаву у Собрању (у децембру 1916) да се Бугарска »*дезинтересује о судбини Србије*« и да она тражи само »уједињење Бугарске«. То је, за сад, последња формула *бугарског мира.*

Шести одељак је посвећен односима Бугарске према Аустро-Угарској. »Народни Права« у броју од 18 фебруара 1916, веле да Бугарска све што има, има од Аустро-Угарске. Орган бугарске владе одаје нарочиту захвалност аустро-угарском посланику у Софији графу Тарновском који је »на време скренуо бугарској влади пажњу на опасност ако би се на Балкану створила Велика Србија, која би служила као бедем између Аустро-Угарске и Немачке с једне и Бугарске с друге стране.«

У своме броју од 4 маја 1916 »Мир« вели да је »Аустро-Угарска пре балканска држава, него ли држава са обимном светском политиком«, па за тим додаје, да је партија коју заступа »увек поштовала и признавала интересе Аустро-Угарске на Балкану.«

Седми одељак говори о односима Бугара према Мађарима. Док »Народни Права« од 6 децембра 1915 изјављују да су Бугари срећни што су могли да помогну Мађаре да задовоље своје интересе, дотле »Magyarország« констатује да је мађарско-бугарски савез резултат »срећнога стицаја њихових историја, њиховог заједничког порекла и истоветности њихове народне душе.«

Осми и девети одељак је посвећен односима Бугара према Немцима и постепеној германизацији Бугарске. Од састанка цара Виљема и Фердинанда Кобурга у Нишу 18 јануара 1916, Бугари су опијени одушевљењем за Немце. Посета немачких посланика у Софији, у јуну прошле године, била је, по речима једног од тих посланика, прави триумфални поход. Све бугарске партије такмичиле су се, која ће бити услуж-

нија и предусретљивија према немачким гостима. Посланик Dr. Милер-Мајнинген, који припада немачкој либералној левици, изјавио је дописнику «Neue Zürcher Zeitung»-а, да политику бугарског краља, «који је германофил, потпомаже Парламент и цела земља.»

У десетом одељку је говор о Бугарима и њиховом односу према «Средњој Европи», како је Немци замишљају. Бугари су ову немачку идеју прихватили без резерве. Њихова манија за *Средњом Европом* постала је још већа, када је лично сам Фридрих Науман сео и написао књигу: «Бугарска и Средња Европа», у којој је изјавио, да «Средња Европа захтева као неминовно стварање једне велике Бугарске.» Али кад су неки од њих, мало трезвенији, узели да боље размисле о тој Средњој Европи, они су почели да ублажују немачку теорију. Тако је професор Економије на бугарском Универзитету М. А. Цанков написао једну студију под насловом: «Рат народâ». У тој студији Цанков по мало почиње да трезни Бугаре од немачке средњо-европске маније. На једноме месту он вели: «Политички савез Средње Европе биће могућан, али царинске границе морају постојати и даље.»

Једанаести и дванаести одељак су посвећени односима Бугара према Русима и према новој Русији. Нико у Бугарској није отвореније окарактерисао односе Бугара према Русији, него што је то учинио «Дневник» у броју од 15 августа 1916:

«Ми смо за Русију — вели «Дневник» — везани *захвалношћу за наше ослобођење*, али смо ми од ње одвојени због њене балканске политике. Ми смо спојени са Аустро-Угарском и Немачком истоветним интересом, да осигурамо себи путеве, који воде у Малу Азију. Питање се, дакле, *своди на једну просту рачунску операцију, која се салдира једним вишком на штету Русије.*» Отвореније се са бугарске стране, за цело, не може говорити.

У броју од 12 септембра 1916 «Народни Права» пишу: «Наша идеја је врло јасна: *сваки Бугарин, био ма одакле и ма који био, треба да заборави руско име.*»

У одељку тринаестом реч је о односима Бугара према Словенима. У четрнаестом одељку се расправља о односима између Бугарске и сила Четворног Споразума. Као и Немци, и Бугари сматрају да је Енгле-ска крива за европски рат. У петнаестом одељку је реч о бугарској балканској политици. Одељци шеснаести и седамнаести посвећени су бугарским унутрашњим политичким односима. У одељку осамнаестом, који носи наслов: *Банкротство теорија*, реч је о томе, како су у Бугарској све партије напуштале своје теорије и како су, за време овог рата, све пришле влади, изузев малу групу екстремних социјалиста.

Деветнаести одељак је посвећен Фердинанду Кобургу, а у двадесетом је описана бугарска мегаломанија. Двадесет први, други и трећи одељак говоре о бугарском шовинизму, о бугарском менталитету и бугарској покварености.

Одељак двадесет четврти је посвећен бугарским свирепствима и насиљима извршеним у Србији. Из великог броја цитата бугарских листова види се, да су Бугари по Србији покупили и уништили све српске књиге; да српске грађане силом нагоне да своју децу школују у бугарским школама. Из јавних огласа бугарских власти утврђује се да су Бугари по Србији вршили нечувену пљачку и све упљачкане предмете, после, продавали у Бугарској као »ратни плен«. У заузетим

областима Србије Бугари су за чиновнике постављали људе са робије, који су тек пуштени из казамата, као што је то изјавио на седници Собрања од 5 августа прошле године бивши бугарски министар Такев. Г. Кине је, такође цитатима из бугарских листова, утврдио да Бугари доиста врше насилна регрутовања у окупираним областима Србије, противно свима прописима међународног права.

Са оваквим својим богатим и обилним материјалом, књига г. Кинеа, у којој су Бугари доиста сами себе верно насликали, биће од велике користи за историју садашњих догађаја. П. М. Г.

*Jovan Cvijic, Les mouvements méthanastiques dans la Péninsule des Balkans. (Avec une carte). Extrait du «Monde Slave», № 1 — 1er juillet 1917. Paris, 19/21, rue Cassette (6<sup>e</sup>). Стр.: 1—15.*

Под овим насловом, нови француски часопис «Le Monde Slave», који има за циљ да упозна што више француски научни, књижевни и политички свет са Словенством и његовим питањима, донео је у својој првој свесци један чланак Г. Др. Јована Цвијића. Чланак се бави миграцијама на Балканском Полуострву од доласка нашег на Балкан. На један врло синтетичан начин, Г. Цвијић је приказао четири главне миграције Балканског Полуострва: *динарску миграцију* која је из Рашке и Зете, у Средњем Веку, попречним и уздужним путевима, ишла на Исток и Север; *косовску миграцију* из XVI века која је ишла на Мораву и Тимок; *вардарску*, која је ишла на Север; и, четврту, из Мораве ка Угарској. Најзад, расправа се још бави миграцијама у басену Доњег Дунава и Марице, и у области Епира и Албаније.

Ова расправа је репродукција једног од предавања која је Г. Цвијић, са толико успеха, држао на Сорбони у школској години 1916—17. Л.

*Nikola Stoïanovitch, Bosnie-Herzégovine. Genève. Imprimerie Albert Kundig. 1917. Стр. 3—105.*

Ова брошира која је, прво, штампана на српском језику и из које смо један део донели у прошлости *Забавнику*, изашла је и на француском. На један јасан и концизан начин, Г. Никола Стојановић, посланик Босанског Сабора, успео је да савлада огроман материјал и да, страниј публици, пружи књигу која ће је одмах увести у босанско-херцеговачко питање. Л.

## БИБЛИОГРАФИЈА

**С. Богдановић: Како је Црна Гора заведена за Голеш Планину.** У низу информативних чланака, публикованих у америчким српским и хрватским листовима. — Њу-Јорк. Српска штампарија Душана Поповића, 384 Second Avenue, New York, N. Y. 1917. Стр. 4—96.

**Мала Библиотека.** Књ. I. 1. **У шуми,** Guy de Maupassant.

**2. Ролетна,** Pierre Louys. С француског превео Љ. Митић. Genève, imprimerie du «Courrier Serbe». 9. rue de chantepoulet, 9. 1917. Стр. 4—15. Цена 25 сант.

**САДРЖАЈ:** Нови стегови: Бранко Лазаревић. — Ратници XIII, XIV: Божидар Пурић. — Из циклуса «Косовски Божури», По-следњи сан: Д. Ј. Филиповић. — Под туђим небом, 3, 4, 5: А. Франичевић. — Ново рођење: Владимир Черина. — На Голготи, из серије «Албански Сонети»: Јанко Лаврин. — Добросав Ђорђевић: Милосав Јелић. — Солунска хроника, I. Две-три речи о саобраћају: С. Недић. — Срби, Југословени и Словени: Божидар Пурић. — Косово: Др. Нико Жупанић — Словенци: Др. Богумил Вошњак. — Политички преглед: Др. Д. С. К. — Књижевни преглед. — Библиографија.